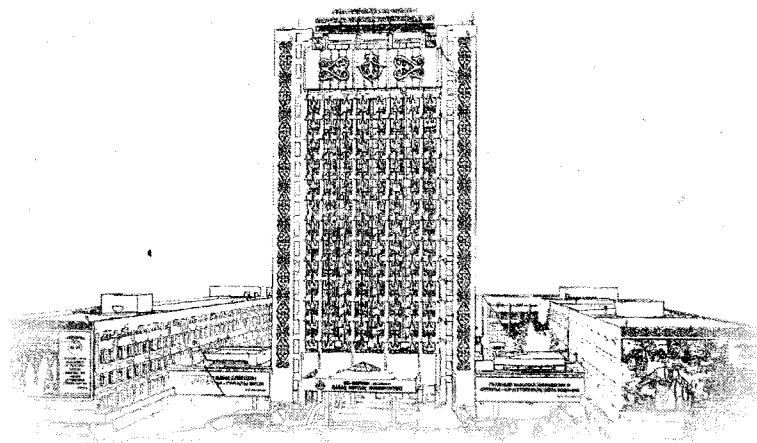

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ AL-FARABI KAZAKH
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ NATIONAL UNIVERSITY

ХАБАРШЫ

ИСТОРИЯ СЕРИЯСЫ

ВЕСТНИК

СЕРИЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ

BULLETIN

HISTORY SERIES

1(64) 2012

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ҚАЗҰУ ХАБАРШЫСЫ

ТАРИХ
СЕРИЯСЫ

ВЕСТНИК КазНУ

СЕРИЯ
ИСТОРИЧЕСКАЯ

Алматы

№1 (64)

2012

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

1992 жылдың 22 сәуірінен бастап
шыға бастады

Тіркелу куәлігі № 766

Редакциялық алқа:

Таймағамбетов Ж.Қ.
(ғылыми редактор)
тел: 377 33 38 (12-80)
Омарбеков Т.О.
(ғылыми редактордың
орынбасары)
Керібаев Б.Б.
(жауапты хатшы)
тел: 377 33 38 (12-86)
Жұмағұлов Қ.Т.
Қалыш А.Б.
Майер М. (Германия)
Әбдуқап Қара (Түркия)
Мұхатова О.Х.
Сұлтанғалиева Г.С.

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

ТАРИХ СЕРИЯСЫ

№ 1 (64)

ИБ № 5721

Баспа 27.03.2012 жылы қол қойылды.
№110 1/16. Колемі 24,5 б.т. Офсетті қағаз.
Сандық басылыс. Тапсырыс №300
Тиражы 500 дана. Бағасы келісімді.
Алматы атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспасы.
Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспаханасында басылды

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2012

ДЕРЕКТАНУ ЖӘНЕ ТАРИХНАМА

Мұхатова О. Х. ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ БОЙЫНША ОРЫС ДЕРЕКТЕРІНЕ ТАРИХНАМАЛЫҚ ШОЛУ	3
Қозыбақова Ф. А. «ӘЛЕУМЕТТІК ҚАУІПТІ ЭЛЕМЕНТ» РЕТІНДЕ КӘМПЕСКЕЛЕНІП ЖЕР АУДАРЫЛҒАН ҚАЗАҚ ШАРУАЛАРЫНЫҢ ТАҒДЫРЫ (МҰРАҒАТ ҚҰЖАТТАРЫ НЕГІЗІНДЕ)	8

ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ОРТАҒАСЫРЛАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ

Хабижанова Г. Б. КАЗАХСКИЕ ПЛЕМЕНА В КОНТЕКСТЕ СРАВНИТЕЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ	12
Керібаев Б. Б. ТЕМІРЛІК ДЕРЕКТЕР МӘЛІМЕТТЕРІНІҢ КЕЙІНГІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ҮШІН МАҢЫЗЫ	17
Жумағанбетов Т. С. ХАН ЖАНИБЕК II В ИСТОРИИ КАЗАХСКОГО ГОСУДАРСТВА XVII В.	22
Нуртазина Н. Д. ИШАНЫ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ	26

ЖАҢА ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ

Садвокасова З. Т. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ РУХАНИ САЛАСЫНДА ИМПЕРИАЛЫҚ САЯСАТҚА МҮСЫЛМАН ДІНИ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ҚАРСЫЛЫҒЫ	31
Сұлтанғалиева Г. С. ПЕРВЫЙ МУФТИИ ОРЕНБУРГСКОГО МУСУЛЬМАНСКОГО СОБРАНИЯ МУХАМЕДЖАН ХУСАИНОВ И КАЗАХСКИЕ СТАРШИНЫ (ПОСЛЕДНЯЯ ЧЕТВЕРТЬ XVIII – НАЧАЛО XIX ВВ.)	35
Сүлейменова Д. Д. БАТЫС АЛАШОРДА ЖЕТЕКШІСІ – ЖАҒАНША ДОСМУХАМЕДОВТЫҢ БІЛІМ БАСПАЛДАҚТАРЫ	40
Жораева Г. Т. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕР (XIX ҒАСЫРДЫҢ II ЖАРТЫСЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ)	47
Муқанова Г. ЦЕНТРАЛЬНО-АЗИАТСКОЕ НАЦИОНАЛЬНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ РАЗМЕЖЕВАНИЕ 20-х гг. 20 ВЕКА И МАНИФЕСТ СМАГУЛА САДВОКАСОВА	51
Кабылғаева С. К. ИНОСТРАННЫЕ ВОЕННОПЛЕННЫЕ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА (1941-1945 гг.)	60
Каражан К. С., Ташенев М. Ж. НОВАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	63
Әминов Т. М. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ТЕМІР ЖОЛЫНЫҢ ҚЫСҚАША ҚАЛЫПТАСУ ЖӘНЕ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІ (ТАРИХИ ТҮРҒЫДАН)	66
Малдыбай А. Д. «КҮНШЫҒЫСТАҒЫ МӘДЕНИ РЕВОЛЮЦИЯ» НЕМЕСЕ ЛАТЫНДАНДЫРУ САЯСАТЫНЫҢ МАҚСАТТАРЫ	70
Абикенова Г. Е., Уразбаева А. М. XX ҒАСЫРДЫҢ 20-30 ЖЖ ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ХАЛЫҚ АҒАРТУ САЛАСЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ	77
Бұлғауов Ш. Т. КЕҢЕСТІК ҒЫЛЫМНЫҢ СОЦИАЛИСТІК ҚҰРЫЛЫС ЖАУЛАРЫНА ҚАРСЫ ҚОЛДАНҒАН ЖҮЙЕЛІ ҮСТАНЫМЫ	81
Телеуова Г. Т. МЕМЛЕКЕТТІК РӨМІЗДЕРДІҢ ТАРИХИ МӘНІ	85
Рүстем К. М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕҢЕСТІК ЦЕНЗУРА ТАРИХЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУ МӘСЕЛЕСІ	89
Касымова Д. ВЫРАВНИВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ: ПУТИ АДАПТАЦИИ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ ОРАЛМАНОВ К СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ КАЗАХСТАНА	93

Ф. А. Қозыбақова,

ал-Фараби атындағы ҚазҰУ, т.ғ.к., доцент

«ӘЛЕУМЕТТІК ҚАУІПТІ ЭЛЕМЕНТ» РЕТІНДЕ КӘМПЕСКЕЛЕНІП ЖЕР АУДАРЫЛҒАН ҚАЗАҚ ШАРУАЛАРЫНЫҢ ТАҒДЫРЫ (МҰРАҒАТ ҚҰЖАТТАРЫ НЕГІЗІНДЕ)

Қазақстан Орталық Атқару комитеті 1928 жылы 5-ші қыркүйекте кәмпеске туралы декретпен бірге «Барлық еңбекшілерге» деген ашық үндеуі баспасөзде жарияланды. Бұл үндеуде үкімет: «Ауыл еңбекшілерін бай-шонжарлардың орташаларды қорқытып, оларды кәмпескелеуге қарсы итермелеуге тырысқан арандатушылық әрекеттерден» сақ болуға шақырды [1].

Қазақстан Өлкелік Партия Комитеті өзінің ауылдық ұяларына және ауыл коммунистеріне арналған үндеуінде ірі бай шонжарларды, жартылай феодалдарды тәркілеу мен БК(б)П XV съезі қабылдаған бай-кулактарға қарсы шабуылды шатастырмау қажеттігін баса ескертті. Төтенше тәркілеу «ірі бай – жартылай феодалдардың ауыл еңбекшілеріне жасап отырған ықпалын жою» мақсатында бірден жүзеге асырылатын революциялық әрекет болса, ауыл шаруашылығын жаппай ұжымдастыру жаңа экономикалық саясаттың негізінде революциялық заңдылықты сақтай отырып кедейлер мен орта шаруашылықтардың бай-кулактарға қарсы шабуылын ұжымдастыру бірнеше жылдарға созылатын шара болып табылады [2], - делінді осы үндеуде. Қысқаша айтқанда, қазақ еңбекші коммунистеріне арналған бұл үндеу, оларды өз қандастарына – ауқаттыларға қарсы ашық ұрысқа дайындау еді. «Революциялық заңдылықтарды сақтай отырып» - деп қағаз жүзінде белгіленгенімен, бұл шараларды жүргізуде экономика мен қоғамдық-саяси өмірде тек «күштеу» шарасының рухы белең алып кетті.

Тәркілеуге байланысты декретте, әсіресе кошпенді аудандардағы қожалықтарға шектен тыс қатал көзқарас айқын сезілді. Осы көшпелі аудандағылардың малы кәмпескелеу молшерінен аз болған күннің өзінде де, егер бұл адамдар ауылда ықпалды болса, кеңестендіруге қарсы «қауіпті элемент» ретінде жер аударылуы тиіс болды. Осы жерде ойландыратын бір мәселе – ауқаттылар арасында жалпы саясаттан мүлде аулақ тұрғандар немесе Кеңес үкіметі не айтса да оны мақұлдауға бейім тұрғандар аз емес еді. Мұны кәмпеске науқанында байлардың жоғарыға жазған арыздары да дәлелдейді.

Қазақтың тұрмыс-салтын, туыстық байланыстардағы ерекшеліктерін аяқ асты еткен уәкіл-

дер жергілікті жердегі адамдардың куәлігінің ақ-қарасын тексермей, ауқатты атаулыны тәркілеп, жүгенсіздікке барған. Осының мысалдарын Орталық мемлекеттік мұрағат құжаттарынан көруімізге болады. Мәселен, Алматы округіндегі Еңбекші Қазақ ауданының Талғар болысындағы 1-ауыл азаматы Абайұлы Нұркебайды тәркілеудегі асыра сілтеу «Оның жасы 54-те, тәркілеу белгісі 1-ші топ. 1928жылғы қаңтардың 8-не дейінгі малының саны: 1500 бас ұсақ мал, 28 бас жылқы, 25 бас сиыр, 1 бас түйе, барлығы ірі қараға шаққанда 130 бас болып, олар тәркіленген. 2 бөлмелік үйі бар шаруашылығында 1соқа арбасы және тырмасы бар, 3,5 десятка жерге егін егеді.Қазақша сауатты, патша кезінде 3 жыл би болған кеңес үкіметіне «қарсы элемент». Ферғанаға мал сатумен айналысқан» [3].

Бұл жерде біздің көріп отырғанымыздай, шаруашылық орташа болса да Абайұлы Нұркебай патша үкіметінің биі ретінде, яғни «әлеуметтік қауіпті элемент» деген айыппен тәркіленген. Тәркілеу комиссиясы оны Орал округіне жер аударуға қаулы еткен. Оның үстіне ағайынды Қожағұл мен Нұркебайдың арызына қарасақ, екеуінің шаруашылығындағы мал-мүлкін қоса есептеп жібергенін де көреміз. Мал туралы шығындарды, салықты да екеуі үкіметке екі бөлек төлеген, яғни дербес шаруашылықтар. Олардың қолдарында куә қағаздары бар. Нұркебайдың інісі Қожағұл өзінің республикалық тәркілеу комиссиясына жазған арызында былай деп жазады:

«...Мен, Қожағұл 24 жастамын. Әкем Абай өлгеніне 23 жыл толды. Өзім бір жасымда жетім қалып, жесір шешем қырық жылқымен қалған, қолында баласы болмағандықтан, ағам Нұркебайдың қолында тұрдым. 17 жасымда шешем өлді, 18 жасқа келгенімде қатын алдым. Ағам Нұркеден 1924 жылы май айында 150 қой, 7 жылқы, 5 сиыр, 1 түйе, жалпы саны ірі қараға шаққанда 43 қара енші алдым.

Содан бері қарай Кеңес үкіметінің шаруа салығын өз алдыма төледім. Өзім жасымнан жетім қалып, оқымағанмын. Біреудің күшін пайдаланбақ түгілі, өз күшімді кім пайдаланғанын білмеймін. Мені ағам Нұркеңің баласы деп бір комсомол куәлік етеді. Бұл қате куәлік

болып от
тірі, сод
уәкіл д
лысын
отыр. М
бөлек. О
отыр» [4
өкімет
көрсетет
дырмай
айыпты
Нұркебай
ол жыл
белгілі.
куәлік ж
ескермег
Қарат
Сейтжапа
былай де
екі жасы
дығы оры
Мұны Қа
ван сұрау
ағаш» қа
тыбының
болсақ, о
бері Кең
шелерім
дып күн
малын с
2 бұзаулы
тұж. осы
Ал. өзім
қолдан к
шы» ұйым
Інім С
жылдан
жүріп, кө
сия қарау
кеміген с
тұралы. Б
дын орта
үкіметіне
нын әкесі
Мұхамедж
рындағы
келізуге н
27 августа
етініш сөз
дер комис
сот тергеу
Шыны
жүдеу, ор
тәркілеу ә
орай. мұн

болып отыр. Мен туғандағы кіндік шешем әлі ірі. содан сұраңыздар деп өтініп едім, келген уәкіл дәлелімді қабылдамады. Қазақстан қаулысын емес, өздерінің білуі бойынша істеп отыр. Менің туысым бір болғанмен, тұрмысым бөлек. Оған комиссия мүшелері ат үсті қарап отыр» [4]. Бұл жазылған арыздарды тексерген екімет орындары екеуінің ағайынды екенін көрсететін куәлік жоқ деп арызды қанағаттандырмай қайтарып, «мал санын жасырды» деген айыпты және таққан. Жазалау дәлелді болу үшін Нұркебайды би болды деп айыптаған. Қазақтың он жылдары құжат жинауға салақ болғаны белгілі. «Екеуінің ағайынды екенін көрсететін куәлік жоқ» дегенде тәркілеу комиссиясы осыны ескермеген.

Қаратал ауданындағы 3-ші ауыл азаматы Сейтжапар Мұхамеджанұлы өзінің шағымында былай дейді: «Егер мен бай болған болсам, он екі жасымда әкем екеуміз Қарабұлақ ауданының орыстардың табын малын бағар ма едік?! Мұны Қарабұлақтың ескі, көз көрген шалдарынан сұрауға болады. Содан кейін өзім «Жалғыз ел» қаласында тұрушы Феодор Насковтың табынын 1917 жылға дейін бақтым. Біз бай болсақ, орыс малын бағамыз ба?! 1918 жылдан бері Кеңес үкіметі арқасында есімізді жинап, шегеріммен қарыз серіктестігінен арба, соқа алып күн коріп жүргенбіз. Онан соң тапқан малың саны мынау: 2 ат, 1 айғыр, 3 бие, 1 тай, 2 бұзаулы сиыр, барлық ірі – қара 14, койдан 17 түйе, осы малға қарап тұрған үй-жанымыз 6 бас. Ал өзім болсам өкіметке 1921 жылдан бастап малдан келгенімше қыстау салындар деп «Қосшы» ұйымына көмектесіп жүрдім.

Інім Сейдахмет Мұхамеджанұлы болса, 1918 жылдан бері өкіметтің жауапты қызметінде жүріп, көкірек ауруына шалдығып, қазір комиссия карауында болып, денсаулығы 100 процент кеміген соң жәрдем кассасынан жәрдем алып тұрады. Біз өстіп жанымызды кедей батырақтардың ортасында салып жүріп, қалайша кеңес үкіметіне қарсы боламыз. Әкеміз Мұхамеджанұлының әкесі Сөк деген адам 90-ға келіп өлді, ал Мұхамеджан 84 жасқа келіп өлді. Мен сол бұрындағы аталарымыздың тонын қазір бізге беріп беруге наразымын. Қазақстанның осы жылғы 27 августағы қаулысына тура келмеймін. Менің өтініш сөздерімді қабыл алып, жергілікті уәкілдер комиссиясы осы істі қайта қарап, анықтап сот тергеуіне жіберсеңіздер екен» [5].

Шынында да өзі орысқа жалданған, тұрмысы күдеу, орташаны арғы атасы бай болған деп тәркілеу әділетті бола қоймас. Бірақ, өкінішке орай, мұндай арыз – шағымдарға ешкім де

шындап көңіл аудармай, бұрынғы бай тұқымы, бүгінгі кедей шаруа «қауіпті элемент» ретінде тәркіленіп, жер аударылып кете барған.

Жергілікті жердегі тәркілеу жүргізетін комиссия ұйымдарының уәкілдері Қаз ОАК-нің Е.Ерназаровтан келген әділ шешімге шақырған нұсқауды да тыңдамай, қазақтардың арасында бұрыннан келе жатқан дәстүрлі даулы мәселелерге де мән бермей, ел арасында кек қайтару үшін ұйымдастырылған жалаларға сүйеніп те шаруаларды тәркілеп жер аударған. Осының дәлелі, Қызылорда округінің, Қызылорда ауданының №33-ші ауылының азаматы Әбдіқалық Есқожаұлының Мәскеуге жолдаған арызы:

«Советский социологический республикасының ағасы жолдас Калининге. Мен, Әбдіқалық Есқожаұлы 1873 жылы туғанмын. Жасым 55-те. Әкем Есқожа жарлы, кедей адам болған. 1917 жылы біздегі ірі-қара 50-60 болса, қой 100 бас болды, кейін Кеңес үкіметінің арқасында 1928 жылы біздің малымыз 456 ірі қараға, қой-ешкі 675-ке өсті. Басқа байлығымыз жоқ. 1928 жылғы сентябрьде барлық мал конфискеденді. Менің оған еш қарсылығым жоқ, бірақ бізде бұдан басқа дүние де жоқ. Маған батырақтар жиналысы «туған жерінде қалдырылсын» деген қаулы шығарған. Бұл жиналысқа комиссия өзі куә. Өзім жүрек ауруына шалдыққанмын. Бұл жөнінде дәрігерлік анықтама бар. Кәмпескеге еш қарсылығым жоқ, семьяда 6-7 балаларым бар, 1 жастан 13 жасқа дейінгі аралықта барлық жағдайымызды айтып жазған өтінішіме жолдас Е.Ерназаров қол қойған арызымды алмады. Оның арызымды алмауы себебі - оның туысы Тәжібайұлы Рахмет 1921 жылы менің 9 жылқымызды ұрлап, сойып жеген. Бұл туралы кезінде сотқа беріп, сот үкімі мойнына қойған. Бірақ әлі күнге дейін сот үкімі өндірілмей жүрген. Мен арызымды бергенде Бұқарбайұлы маған қарап: - 9 жылқыңды өндіріп алам деп маза бермеуші ең, сенің ісің де түседі екен ғой, арызыңды тыңдамаймын, сенің балаларыңның өлім халі, сенің жағдайың мені ойландырмайды,- деп жауап қайтарады. Е.Ерназаровтың қолы қойылған арызымды қарамағаннан соң, әділеттік іздеп, осы арызымды тыңдасаңыз екен деп, сізге өтініш етіп отырмын» [6].

Иә, көріп отырмыз, жергілікті жердегі шалақ белсенділер, ескі даудың негізінде өздерінің қарсыластарынан кек алған. Ойлау жүйесі таяз мұндай әкімдер тіптен Қазақстан өкіметі басшысының нұсқауын да көзге ілмеген. Кәмпеске шалақ белсенділерден құрылған «үштіктер» мен «бестіктер» іс жүзінде Қазақстан басшыларының нұсқауларын көптеп бұрмалады.

Округтік және ауылдық жерлерде құрылған тәркілеу комиссиялары кейде байларды тәркілегенде жиналыстарға ауыл адамдарын, тіптен жарлыларды да қатыстырмай, байларды сырттай кәмпескелеген. Өздерінің бұл жиналыстарға қатыспағандығы туралы мұндай комиссияның үстінен ауыл кедейлері «жоғарыға» арыз-шағымдар түсірген. Нақты фактілер мұндай, «сырттай» кәмпескелеу орын алғанын дәлелдейді. Мысалы, 1928 жылы 18 қарашада Қармақшы ауданындағы Бай бол деген жерде Маңғысбай атты керей тайпасынан кәмпескелеу комиссиясы мәжілісіне 250 адам жиналды деп көрсетілген. Ал шын мәнінде оған 119 адам ғана қатысқан, қалған ауыл батырақтары сырттай жазылған. Бұл кезде өздерінің ауылда болмағандықтары жөнінде қатыспаған адаидар тізім жасап шағымданған [7]. Осындай жиналысқа қатыспаған Жаманқара болысының асыр руынан 46 адам арызданып қол қойып, кәмпескелеу комиссиясының өздерін сырттарынан жазғандарын айтады [8].

Республикалық орталық тәркілеу комиссиясының, сондай-ақ, округтік комиссиялардың және ОГПУ-дің мүшелері де бұл істе асыра сілтеушіліктер жасап, халықтың жағдайын ескеретін әділ үкім шығаруды естен шығарған. Олар қайткенде де тәркілеу жоспарында белгіленген мал санын қамтамасыз ету үшін еншісі бөлек, ағайын туысты бірге, бір қожалыққа қосып, жер аударып осылайша жүгенсіздіктерге барған... Тағы бір мысал: Доссор ауданындағы 1 ауылдың Сарыкөл қыстауындағы Айжігітұлы Аманша туралы, оның жасы 65-те, баласы Мырзатай 25-те, келіні 23-те, баласы 7-де, қыздары 15-те, 3-те деп көрсетілген. ГПУ мәліметінде оның жоғарыдағыларынан басқа 2 қатыны, 7 баласы бар екендігі және оның екеуінің еншісінің бөлектігі атап көрсетілген. «...Барлығы 10-15 жан, 3-4 шаңырақ. 1928 жылғы қаңтардың 1-іне дейінгі мал саны 355, науқан кезіндегі нақтысы-238,5 бас, бір кілем, алашасы алынған. Аудандық комиссия қыркүйектің 19 күні Айжігітұлы Аманшаны «ірі бай, әрі әлеуметтік тұрғыдан қауіпті элемент» ретінде тіркеліп жер аударуға үкім шығарған. Аймақтық комиссия қазанның 6-сы күні кәмпеске тізіміндегі Есболғанов пен Жанәйісовты кәмпескелеуден босатып екеуінің орнына Айжігітұлын кәмпескелеу туралы үкім шығарған. Бұл туралы ОГПУ мәліметінде: Тәркілеу сыбысын естіп Айжігітұлы Ақтөбе округі шекарасына көшіп барды деп көрсетілген және ол тәркілеуден қашып жүр» деген айып тағылған. Қазанның 10-дағы Аймақтық комиссия ұсынысына Қаз. ОАК

төрағасы Е.Ерназаров пен Республикалық ОГПУ бастығы Воленбергтен «Алмастыру жайында 55-ші ұсыныс бекітілді», - деген жеделхат келген. Яғни, жоғарыдағы екі кісінің орнына бұрын тізімде жоқ Айжігітұлы кәмпескелеуге ұсынылған. Осыдан соң округтегілер Айжігітовты Орталық бекітті, малын үлестіруге кірісе беріңіздер», - деп төменге жеделхат жіберіп, нәтижесінде Айжігітұлының малын таратып, өзін Қызылжарға жер аударған. Аймақтық уәкіл Жиенбаев арызды нақты тексеруге байланысты Есболғановта 138, Жанпейісовте 102 ғана мал басы болғандықтан олар тізімнен алынып тасталды деп түсіндіреді. Дегенмен шұғыл шешім құрбандығы болған Айтжігітұлы арызында: «Өкіметтің сенімді әрі сезімді азаматтары істің ақ-қарасын әліде ажыратар» - деп үміт арта келе өзінің басқалар орнына кәмпескелену себебін әділеттілікпен тексеруді өтінеді. Едәуір шатасқан бұл іске ГПУ қызметкерлерінің араласуы да тектен-тек болмаса керек. Оқиғаның өрбуіне қарағанда белсенділер Айтжігітұлы Аманшаның еншісі бөлек ұлдарын әкелеріне қосып, өздерін «жер аударамыз» деп қорқытып, оларды ата жұрттан аластамағанымен, малдарын қорқытып өндіріп, кәмпеске жоспарына жетпей жатқан Айжігітұлы Аманшаның малына қосып, яғни оның малының тәркіге санын жеткізіп, тек Айтжігітұлы Аманшаның өзін ғана жер аударған. Ал енді Есболғанов пен Жанпейісовке келсек, олардың малдары кәмпескелеу молшерінен төмен болғандықтан ғана емес, қосымша мал өндіретін балалары, туыстары болмағандықтан, амалсыз кәмпескеден оларды босатуға тура келді, және олардың орнына мал өндіретін балалары бар Айжігітұлы Аманша кәмпескеленді. Қызылжарға жер ауып бар жатып Айжігітұлы Орталық аткомнан қыс түсуіне байланысты Ақтөбе ауданында аялдай тұруға мүрсат сұраған. ҚазАтком төрағасының орынбасары Жанкелдин желтоқсанның 6-да Айжігітұлына Адай округіне қыстап шығуға рұқсат берген [9]. Бірақ Аманшаның мұнан арғы тағдыры не болғаны белгісіз. Сол сияқты Қызыл-Орда округі Шиелі ауданы 17 ауылдан «жоғарыға» жолданған Арыстан Айымбетұлының арызында [10] да осыған ұқсастық бар: «Қызылордадан келген комиссия уәкілі – деп жазады арыз иесі. Сұлтанұлы ықтиярсыз ауылдық уәкілдерді қорқытып, менің малдарымды әкемнің малына қосып кәмпескелеп мені жер аударуға қосты. Бұл өтірік. Менің әкемнен еншім бөлек екені белгілі. 1925 жылғы 7853 санды, 1926 жылғы 77, 78 және 21 санды, 28-29 жылғы есепте 241 санды

салық қа
Бұларды к
мады, мен
қараға тол
Менен
2 жылқы.
Көріп
жоғарыдан
қорқытқан
қосқап. С
тағдыры д
мәліметі б
ниясы, Ал
ауылда Ж
ірі кара ма
шакқанда
тер үш аде
бірақ шын
«Тізім
кара, 250 б
нан тұрады
рақты жал
айналысад
іргі кезде
[11]. Бірақ
бары күм
Асылбеков
шілерін бө
мізді оның
Кастек ауд
Жүніс Асы
нен бөлек
сында 7 жа
бірге тәркі
14 жылқы,
0.5 десяти

СУДЬБ.

В с
Республи
доказывае
шаруа, кс

THE

This i
and perio
Kazakh pe

салық қағаздарымда салық бөлек төленген. Бұларды кәмпеске уәкілі Сұлтанұлы елең қылмады, менің малым заңдағы көрсетілген 300 қараға толмақ түгіл, оның қарасында көрмейді.

Менен алынған мал мынау – 450 қой, 8 түйе, 2 жылқы. Жанұямызда тоғыз жан!

Көріп отырмыз, тағы да қорқыту. Бірақ енді жоғарыдан келген уәкіл жергілікті уәкілдерді қорқытқан, және екі шаруашылықты зорлап қосқан. Сол сияқты Асылбеков Есдәулеттің тағдыры да осыған ұқсас. Кәмпеске комиссиясы мәліметі бойынша ол, 46 жаста, жетісу губерниясы, Алматы уезі, Ұзынқоғалы болысында 5 жылда Жанболат ауылында тұрады. 100 бас ірі қара малы, 100 бас ұсақ малы бар. Ірі қараға шакканда барлығы 300 бас. Осы аталған мүліктер үш адамға өзіне және 2 баласына бөлінген, бірақ шындығында бәрі бірге тұрады.

«Тізім бойынша Асылбековта 37 бас ірі қара, 250 бас ұсақ мал бар. Семьясы 11 адамнан тұрады. 2 баласының да әйелдері бар. 2 тұрғын жалшысы бар, малды алып сатумен айналысады. Асылбеков 6 жыл би болған. Қазіргі кезде ең беделді және ықпалды атқамінер [11]. Бірақ үкіметтің бұл дерегінде «шикілік» бары күмәнсіз. Үйлі-жайлы екі баласымен Асылбеков неге бірге тұрады? Балаларын еншілерін бөліп неге бөлек шығармаған? Күдігіміз оның баласы жазған арызы растай түседі. Көз тек ауданының 5-ші ауылының тұрғыны Жүніс Асылбеков арызында 1915 жылдан әкесіне бөлек тұратындығын айта келіп, жанұясында 7 жан бар, өзін Есдәулет Асылбековпен бірге тәркілегенін, малы болса небәрі 255 қой, 14 жылқы, 3 сиыр, 2 бұзау, 2 түйе екенін, өзінде 15 десятина егістік беде барлығын айтып: «мені

2 тәркілеуден босатыңыздар, мен тәркілеуге жататын элемент еміспін», - деп көрсетеді [12].

Осы мәселеге қатысты іс-қағаздары шын мәнінде Асылбековтердің шаруашылықтары бөлек үш жанұя екенін дәлелдейді. Бірақ бұл шындық уәкілдерге ұнамады өйткені Асылбековтер үшке бөлінсе мал кәмпескелеуге қажетті сан мөлшерінен аз болып қалатын еді. Сондықтанда Ковальешкин деген уәкіл оларды әдейі біріктірді. Негізгі мақсат қалайда кәмпескелеу жоспарын адам және мал саны бойынша орындау еді. Бұл іске округтік комиссияның Веркутис жүргізген 18 қараша 1928 жылы болған жиналысы толық қолдау көрсетті. Осы мәжіліс хаттамасында «Асылбеков Жүністің арызы өзіне қайтарылсын, дүние-мүлкі қаулы бойынша тәркіленіп, жер аударылсын», - деп көрсетілген [13].

Бұдан көретініміз, жергілікті жердегі шолақ белсенділер өздерінің жалпы жиналыстарын да тәркілеу туралы декретті бас шұғып қуана қабылдағанын және өздерінің тарапынан жәбір қоршушілер жағдайына түзетулер енгізуге, оларды қорғауға тырыспағандығын көреміз. Адамгершілік атаулыны көзге ілмеген білсенділер тап күресі идеясын ғана басшылыққа алған.

1. Ауыл тілі. 1928 ж. №38
2. Пролетарная революция 1940. №3, 122 б.
3. ҚР ОМА, 135 к., 1 т., 220-іс, 81 п. (екі бетте).
4. Сонда, 135 к. 21 т., 220 іс, 84 п.
5. ҚР ОМА, 135 к., 1-т., 19-іс, 22 п.
6. ҚР ОМА, 135 к. 1 т., 103-104 п; 13 к., 1 т., 220 іс, 81 п.
7. ҚР ОМА, 135 к., 1 т., 13-іс, 120-121 п.
8. ҚР ОМА, 135 к., 1 т., 13-іс, 93-94 п.
9. ҚР ОМА, 135 к., 1 т., 59-іс., 32 п.; 123-іс, 16 п.
10. Сонда.
11. ҚР ОМА, 135 к., 1 т., 11-іс, 39 п. 1 б.
12. Сонда.
13. ҚР ОМА, 135 к., 1 т., 31-іс, 9 п.

Ф. А. Козыбакова

СУДЬБА КОНФИСКОВАННЫХ КАЗАХСКИХ КРЕСТЬЯН КАК СОЦИАЛЬНО ОПАСНЫЙ ЭЛЕМЕНТ (НА ОСНОВЕ АРХИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ)

В статье рассматривается на основе архивных документов Центрального государственного архива Республики Казахстан и периодической печати 20-40-х годов XX в. тяжелая судьба казахских крестьян. Автор указывает, что конфискация казахских крестьян была несправедливым мероприятием по отношению казахским шаруа, которая социально-бытовая жизнь была нищей.

Ф. А. Козыбакова

THE FATE OF THE CONFISCATED KAZAKH FARMERS AS SOCIALLY DANGEROUS ELEMENT (BASED ON ARCHIVAL DOCUMENTS)

This article discusses on the basis of archival documents of the Central State Archive of the Republic of Kazakhstan and periodicals 20-40s of the XXth century plight of the Kazakh peasants. The author argues that the seizure of the Kazakh peasants was unfair measure against the Kazakh peasant, which is social and domestic life was poor.